

Aktivister mod apartheid

Dansk solidaritet med Sydafrika

Udgivet af: Sydafrika Kontakt, april 2004

Redaktør: Kathrine Toftkær Larney
Redaktion: Patrick Mac Manus, Gorm Gunnarsen og Morten Nielsen.
ISBN: 87-988289-3-2
134 sider med over 50 fotos. Stort format.

Indhold:

Det begyndte med Sharpeville

Af Svend Skovmand

Ung indignation

Af Torsten Mandal

Maskiner til Afrika og kultur til Danmark

Af Janne Felumb

Sidste fly til Johannesburg

Af John Nordbo

Kampen i Århus Havn

Af Erik Tang

Søfolk mod apartheid

Af Henrik Berlau

Mellem kreativitet og kriminalisering

Af Patrick Mac Manus

Fra Gl. Vartovvej til Nelson Mandelas Allé

Af Harry Osborn

Send diplomaterne hjem!

Af Ulrik Dahlin og Miriam Feilberg

Den svære fødsel

Af Thomas Kjær Jensen

Forbrugerboykot som våben

Af Morten Nielsen

Ikke uden omkostninger

Af Signe Børge Sørensen

Tilt Shell!

Af Jakob Fledelius

Da bamserne blev befriet

Af Christina Elle

Kulturkampen

Af Lillian Clemmensen

Rock Mod Apartheid

Af John Hansen

Sportsboykotten af Sydafrika

Af Joe Schubert

Apartheids sidste måneder

Af Gorm Gunnarsen

Et sted at være og en sag at kæmpe for

Af Kathrine Toftkær Larney

Om solidaritetens historie

Af Hans Erik Stolten

Hvorfor var vi mod apartheid?

Af Gorm Gunnarsen, Patrick Mac Manus, Morten Nielsen og Kathrine Toftkær Larney

Hefrig diskussion på Nørrebrogade i København, oktober 1963. Der er ikke en'ghed om holdningen til apartheid. At betragte apartheid som et velment patriarkalsk styreform er ikke helt ualmindelig blandt konservative. På dette tidspunkt er den afrikanske afkoloniseringsproces lige begyndt, og afskaffelsen af apartheid kan ses som sidste led heri. Foto: ABA

Om solidaritetens historie

Krigen mod apartheid i et historisk perspektiv

Af Hans Erik Stolten

Gennem årene viste millioner af mennesker udenfor Sydafrika deres modstand mod apartheidsystemet. De fleste af dem havde aldrig været i landet og havde ikke personlige erfaringer med systemets undertrykkelsesmetoder. Deres indsats gennem en bred vifte af organisationer og initiativer falder ind under betegnelsen "solidaritet".

Globaliseringen og solidaritetsbevægelsens karakter

Internationale sociale bevægelser har en lang historie bag sig. Som fænomen ser de ud til at få stadig stigende betydning, simpelthen på grund af den almene økonomiske internationalisering.

Gennem de seneste 10 år har der været en del offentlighed om fremkomsten af et såkaldt "internationalt civilsamfund". Sådant et har der nu nok været meget længe, selv om Internet, mediespredning og rejsemuligheder har tilføjet nye dimensioner. Nogle historieforskere har betragtet anti-apartheidbevægelsen i sammenhæng med udviklingen af efterkrigstidens transnationale politiske kultur.

Den svenske forsker Haakon Thorn mener, at der i kølvandet på Anden Verdenskrig op-

stod et nyt globalt politisk rum, som især blev præget af tre sammenvævede fænomener. For det første skabte nye medier muligheder for politisk kommunikation på afstand. Grænseoverskridende netværk af individer, grupper og organisationer begyndte samtidig at udnytte disse medier, og mødtes oftere ansigt til ansigt ved hjælp af den stigende flytrafik, der også lettede den postkoloniale migration. Endelig udvikledes en række internationale institutioner, dokumenter og aftaler.'

Som tilfældet har været med de fleste sociale bevægelser i tidens løb foregik anti-apartheidbevægelsens mobilisering gennem organisationer. Nogle var tilstræbt nationale som den måske vigtigste, AAM, i England. Nogle var internationale som IDAF og andre startedes op som helt lokale for senere at blive opbygget til nationale organisationer, hvilket skete for mange Sydafrikakomiteer og Afrikagrupper. Disse organisationer indgik i et uformelt, uafklaret transnationalt netværk, som havde flere vigtige knudepunkter. London var det post-koloniale hovedcenter, hvor eksilsydafrikanere startede AAM og New York spillede en vigtig rolle som sæde for UN Special Committee against Apartheid, hvor aktivister kunne mødes med regeringsrepræsentanter fra mange lande. Alliancer mellem stater og bevægelser opstod. F.eks. var den svenske stat en hovedsponsor for det britisk-baserede IDAF, der stod i stærk opposition til den engelske regering. Leipzig, Moskva og Prag bør også nævnes i forbindelse med eksilnetværkets Østblok-kontakter.

Anti-apartheidbevægelsen kan indplaceres i det globale samfund, ikke blot på basis af dens bidrag til apartheidens afvikling, men også i kraft af læreprocesser, som inddrog grupper og individer, der gennem bevægelsen blev involveret i international politik.

Set i bakspejlet kan alle blive enige om, at apartheid var noget skidt og solidariteten med Sydafrika kan derfor forekomme ukontroversiel og selvfølgelig. Periodevist var det da også rimelig taknemmeligt at mobilisere opinionen. Lige efter Sharpeville-massakren i 1960, Soweto-oprøret i 1976, mordet på Steve Biko i 1977, de store undtagelsestilstande efter 1985 og lignende begivenheder, der høstede bred moralsk fordømmelse i de internationale medier. Men at opretholde en bæredygtig støtte til frihedsbevægelsen over lange tidsperioder fra 1950'erne til 1990'erne krævede udholdenhed.

Det er ikke nok, hvis en nærmere undersøgelse af anti-apartheidbevægelsens dynamik blot beskæftiger sig med den omfattende og konstante vekselvirkning mellem begivenheder og bevægelser i Sydafrika på den ene side og i eksilbevægelse / solidaritetsbevægelse på den anden, suppleret med den politiske indvirkning fra det omgivende samfund i Vesten. Også den enkelte anti-apartheidorganisation havde en "ydre" og en "indre" side. Selv en social bevægelse, der tilstræber konsensusopbygning og homogen offentlig fremtræden, har et indre liv med spændinger og konflikter, der fra tid til anden afspejler sig i modsætningsfuld optræden. Dette er specielt relevant for anti-apartheid, der var en "bevægelse af bevægelser" bestående af en meget bred konstellation med alliancer omfattende befrielsesbevægelser, kirker, fagforeninger, politiske partier, studenterbevægelser og mange flere.

I **modsatning** til de fleste andre gamle og nye sociale bevægelser, såsom arbejderbevægelsen, borgerretsbevægelser, kvindebevægelser, miljø- og fredsbevægelser, kan deltagere i solidaritetsbevægelser kun sjældent fremstille sig selv som direkte berørte ofre for konflikt og undertrykkelse. Tværtimod indgår antagelsen af, at borgerne i det vestlige hjemland generelt profiterer på udbytningen af den tredje verden, ofte i solidaritetsbevægelsens grundlag. Tidligere eksisterede der hos mange en underliggende forhåbning om, at solidaritetsbevægelsernes sejr over en bred kam kunne føre til fundamentale samfundsændringer både i Syd og i Nord, men denne form for determinisme har længe været svindende. Man kan selvfølgelig argumentere generelt for, at en skæv verden er en ustabil verden, og at velstand vil gøre de fattige til bedre handelspartnere. Realistisk set kan det imidlertid i stigende grad ses som et problem, at succes for solidaritetsbevægelsen, i det mindste på

mellemlangt sigt, vil kunne medføre omkostninger for de, der forventes at deltage i protesten. Mobilisering af en bredere deltagereskare kan derfor ikke ske ud fra egennytteforventninger, men må i høj grad reelt foregå via en moralsk appel. Behovet for solidaritet kan ikke opleves på egen krop, men må indses/indlæres/genindlæres. En voksende del af befolkningen er desværre allerede ilde berørt over solidaritetens potentielle omkostninger og er til fald for forskellige foranstaltninger til afgrænsning imod "fremmede kulturer".

En af årsagerne til at forskning omkring Sydafrika er mere interessant end så meget andet skal netop findes i den omstændighed, at landets problemer tydeligere end de fleste andre steder er en afspejling af globale problemer. Verden i et land. Dette gjaldt for den særlige type af kolonialisme, der fandtes her og Sydafrika er også illustrerende for spørgsmålet om beskyttelse af de velstillede privilegier på verdensplan. Debatten om, hvad man er begyndt at kalde "global apartheid", har fremtiden for sig. I hvilket omfang, på hvilken måde, og i hvilket tempo bør rige (hvidt befolkede) lande dele deres velfærd og muligheder med fattige (sorte, brune og gule) tredjeverdensmennesker?

På trods af de tidligere nævnte globaliseringstendenser har en af de mest bemærkelsesværdige udviklinger i tiden efter Berlinmurens fald været tilbagegangen indenfor egentlig politisk solidaritet med progressive bevægelser i den tredje verden. 1990'erne blev præget af en højere grad af etnocentrisme og indadvendt individualisering. Fokus var indskrænket til Europas nærområder, mens alvorligere konflikter i Afrika fik mindre opmærksomhed. Stormagterne mistede interessen for dette kontinent, efter at den værdi, det havde haft for den kolde krigs konfrontationer om indflydelsessfærer, forsvandt. Mange konflikter virkede tilsyneladende mere kaotiske og vanskeligere at rubricere. Interne konflikter i Afrika på tværs af koloniale grænser, udløst af tilbagetrækningen af vesten og østblokken, gjorde det sværere at finde nogle at rette indignationen og protesten imod.

Dele af venstrefløjen i Vesteuropa havde haft en idealistisk forventning om, at den demokratiske socialisme ville vinde styrke og den uselviske solidaritet blomstre, når den blev befriet fra kommunismens byrde. Skuffelsen og defaitismen bredte sig dog hurtigt. Sammenbruddet af "den virkeliggjorte socialisme" og af mange kommunistiske partier havde også kedelige bagsider, såsom tabet af alternative magtbaser, af organisatorisk disciplin og af jordbunden politisk erfaring.

For mange lande og folk i Østeuropa resulterede denne udvikling i politisk demokratisering og større valgfrihed, men for de sociale bevægelser medførte den en generel svækkelse, og det selv om de objektive behov for deres indsats var stigende, delvis som følge af de sejrende neoliberale politikker. Den socialdemokratiske historiker Søren Mørch gav udtryk for at "prisen for forsikring mod socialt oprør er gået ned".¹

Den neoliberale globaliseringsbølge betød, at transnationale firmaer frembar en ny tillid til handel som alternativ til bistand og på trods af megen snak om lokalt ejerskab vandt udenlandske investeringers betydning forrang frem for politisk støtte til nationale løsninger.

Denne udvikling havde dog også sine lysere sider. Eftersom Ngøerne ikke længere blev betragtet som en fare for systemet, blev en større del af den ordinære udviklingsbistand kanaliseret gennem disse, hvilket muliggjorde flere lønnede aktiviststillinger og stigende professionalisme. På den anden side betød det større afhængighed af de nationale udenrigsministerier og dårligere græsrodsmobilisering. Nu til dags bruger fagforeninger ikke medlemmernes penge til international solidaritet. I stedet tjener de på at køre udviklingsprojekter finansieret af skatteyderne.

Solidaritetshistorien og dens rødder

Historie blev brugt intensivt i kampen mod apartheid og den tids ophedede diskussion om brugen af historie som redskab i kampen for frihed og demokrati blev også påvirket af både

eksilerede akademikere og af deltagere i de internationale solidaritetsbevægelser.

Alligevel er hele forskningsfeltet omkring befrielsesteori og strategier for frihedskamp stadig ret underudviklet set med historikerøjne. Mens flere og flere studier af konkrete eksempler på solidaritet er dukket op i løbet af 1990'erne, så lader det til, at kun få teoretiske værker er blevet skrevet om international politisk solidaritet som sådan. Større principielle analyser af fænomenet generelt med udgangspunkt i fagbevægelsens, politiske partiers og sociale bevægelser historie og interesser er en mangelvare.

På det seneste er en del værker, der beskæftiger sig teoretisk med globalisering, bistandspolitik, Syd-Syd relationer, eller endda kritisk med NGO-deltagelse i nationsopbygning, blevet udgivet, men de allerfleste værker, der beskæftiger sig med politiske solidaritetsbevægelser har været begrænset til konkrete case studies. Måske fordi årsagerne til solidariteten oftest forekommer ret åbenlyse og selvforklarende. Eller måske fordi det først er nødvendigt at etablere empiriske fremstillinger af de enkelte bevægelsers historie.

Måske vil det være nødvendigt for et dybere, teoretisk, solidaritetshistorisk studium at række helt tilbage til den franske revolution og oplysningstiden for at finde originale udgangspunkter.

Alligevel skal nogle af de tidligste egentlige udtryk for solidaritet med undertrykte oprindelige befolkninger og indførte slaver nok findes i forbindelse med missionsvirksomhed, selv om et studium af dette område vil give et meget blandet billede, eftersom missionen også fungerede som infiltrator og ideologisk opdrager i forlængelse af vestlig kolonialisme.

Storbritanniens forbud mod slavehandel i det syttende århundrede skal formodentlig ses i lyset af, at England som verdens mest industrialiserede land kunne have konkurrencefordele ved at fremtvinge en ny verdensorden baseret på lønarbejde og påtvinge mindre udviklede lande denne. Alligevel må 1800-tallets omfattende anti-slaverikampagner både i England og andre steder betragtes som ægte solidaritetsbevægelser. (Ligesom dagens kampagner mod børnearbejde, som utilsigtet har visse af de samme effekter).

En mere nutidig kilde til solidaritet var den arbejderklasse-baserede internationalisme, som opstod efter 1848-revolutionerne. Den blev savnet af kommunarderne i Paris i 1871, og af den socialdemokratiske arbejderbevægelse før første verdenskrig, og den blev aktiveret igen af Komintern efter 1921, og senere under andre former af Socialistisk Internationale.

Nogle af de første hvide anti-racister i Sydafrika, medlemmerne af International Socialist League, definerede selv deres hjemlige klassekamp som en form for internationalisme. I deres ugeavis, *The International*, skrev de i oktober 1915:

"En internationalisme, som ikke omfatter fulde rettigheder for den indfødte befolkning, ville være skammelig ... Vi kan ikke befri de hvide arbejdere før vi har befriet de sorte".

Vigtigheden af Komintern, den kommunistiske internationale, og senere af det sovjetiske kommunistpartis internationale afdeling og den Afroasiatiske Solidaritetskomite, for den anti-kolonialistiske kamp bør ikke undervurderes. (I hvilket omfang, motiverne bag og resultaterne var tilstræbelsesværdige, kan naturligvis diskuteres). Det kan være bekvemt at glemme det, men helt ind i anden halvdel af det tyvende århundrede holdt de førende vestlige magter store dele af resten af verden besat og racisme var dagens norm.

I tiden før den moderne velfærdsstat, hvor levestandarden for arbejdere i de vestlige lande ikke adskilte sig helt så meget fra deres klassefællers andre steder, og hvor det mest var overklassen, der havde råd til eksotiske varer, kunne en fælles, grænseoverskridende solidaritet faktisk forekomme mere naturlig end nu til dags, hvor vestlige forbrugere over en bred kam drager fordel af billige importerede råmaterialer og andre former for værdioverførsler fra Syd.

I 1927 deltog en af det sydafrikanske kommunistpartis (CPSA) ledere, James La Guma, i

NO KOO ! Enghave Plads i København, oktober 1963 : Nul apartheidmarmelade på Vesterbro! Foto: ABA

en konference i Bruxelles, arrangeret af League Against Imperialism. Her blev parolen "Africa for the Africans" foreslået. Han rejste herfra videre til Moskva, hvor han var initiativtager til Kominterns strategi for Sydafrika, der formulerede sit mål som skabelsen af en uafhængig afrikansk republik. Denne strategi, der som noget ganske nyt så de sorte som den drivende kraft for forandring, splittede i første omgang det hjemlige kommunistparti, men banede vejen for tværracialt samarbejde.

Mange socialdemokratiske partier blev stiftet som sektioner af Første Internationale og ikke som nationale partier, ligesom de fleste kommunistpartier blev grundlagt som sektioner under Tredje Internationale.

Eftersom socialdemokratiske og socialistpartier efterhånden ofte tog regeringsansvar i vestlige lande, blev deres solidaritetspolitik tit (især i NATO-lande) mere afdæmpet i udtryksformerne end venstrefløjens. Ikke desto mindre gik fagforeningskontrol og regeringsmagt jo hånd i hånd med større økonomiske muligheder og de nordiske socialdemokratier og fagforeninger udviklede et mere lavmælt (og ofte mere indirekte), men efterhånden ret omfattende hjælpeprogram til en bred vifte af frihedsorganisationer i det sydlige Afrika.

I en aktuel bog har Roger Southall undersøgt den internationale fagforeningsbevægelses støtte.³ Southall fokuserer især på dynamik og interne konflikter i den vestligt dominerede fagforeningssammenslutning, International Confederation of Free Trade Unions (ICFTU), samtidig med at han skitserer fremvæksten af den sydafrikanske fagforeningsbevægelse og dennes internationale forbindelser.

Han konkluderer, at der var tale om et udslag af ægte international solidaritet. Hjælpen

resulterede i et pres på apartheidstyret, i praktisk fagforeningsstøtte, udvidede arbejderrettigheder, bedre juridisk rådgivning og kompensationer, samt pres mod internationale arbejdsgivere. Southall viser altså, at den internationale arbejderbevægelse i vesten var en effektiv støtte for de sydafrikanske fagforeninger. Alligevel indeholder hans bog mange modsætninger.

De vestlige fagforeningssammenslutninger ICFTU, den amerikanske AFL-CIO og den britiske TUC kritiseres faktisk i bogens første dele for at have spillet en tvivlsom, dobbelttydig og splittende rolle. Disse reformistiske sammenslutninger gik først ind med effektiv støtte til de genskabte afrikanske fagforeninger, efter at disse havde vundet så meget styrke, at de ikke længere kunne ignoreres, og efter at faren ved at overlade dem til støtte og socialistisk påvirkning fra Østblokken var blevet klar.

Selv om ICFTU principielt virkede for samarbejde og ikke konkurrence mellem de nationale fagforeningscentre, havde man ofte svært ved at blive enige. Amerikanerne bøjede organisationens principper ved at bruge regeringspenge fra USA i deres Sydafrikaarbejde og trak sig midlertidigt ud af organisationen på grund af uenighed om dette spørgsmål. De såkaldte Nordic Five (hvilket i denne forbindelse betyder Danmark, Finland, Holland, Norge og Sverige) besluttede at støtte den sydafrikanske LO, COSATU, direkte, altså udenom ICFTU, på trods af COSATU's socialistiske retorik. Southall giver ikke mange forklaringer på dette brud med ICFTU's erklærede multilateralisme. I betragtning af, at en meget stor del af COSATU's finansiering plus en hel del af ICFTU's støtte gennem adskillige år kom hovedsageligt fra The Nordic Five, er det forstemmende, at ingen er gået i dybden med dette skisma. Southall noterer sig, at, i modsætning til andre internationale donorer, holdt de nordiske sig for gode til at forsøge at påtvinge de sydafrikanske kolleger deres egen dagsorden. Andre forskere vil måske ikke være helt ubetinget enige i dette.

Southall beskriver også kritisk TUC's langvarige samarbejde med de hvide, ofte direkte racistiske, sydafrikanske fagforeninger under apartheid, ICFTU's katastrofale støtte til den anti-socialistiske organisation FOFATUSA, ICFTU's bekæmpelse af de ANC-allierede fagforeninger i SACTU, og forkærligheden for at samarbejde med delvis apartheid-loyale fagsammenslutninger, såsom TUCSA/SATUC, længe efter at dette fremstod som helt utroværdigt. Senere blev de såkaldte uafhængige fagforeninger ICFTU's foretrukne samarbejdspartner, suppleret med splittelsesfagorganisationen UWUSA, i forsøgene på at manipulere den sydafrikanske fagforeningsscene.

Southall kritiserer også manglen på åbenhed og internt demokrati i ICFTU. Ikke desto mindre konkluderer han, at det internationale solidaritetsmaskineri alt i alt opererede på en facon, der ikke generelt fremmede imperialistisk indflydelse, og at resultatet af solidariteten fungerede på en rimelig afbalanceret måde, der i sidste ende fremmede enheden og styrken i den sydafrikanske fagbevægelse.

Befrielsesteori og historiebrug

Allerede gennem 1970'erne og 80'erne udspillede en livlig akademisk debat om, hvordan man bedst kunne beskrive undertrykkelsessystemet i Sydafrika. Denne diskussion, som groede frem parallelt med opblomstringen af den politiske kamp, var et udtryk for befrielsesbevægelsens behov for en præcis teori, der gennem erkendelse af adskillelspolitikens årsager kunne aktivere folket. Teoridiskussionen fik betydning for både intern mobilisering og for den internationale solidaritet. Her skal bare nævnes en enkelt side af denne diskussion. Et aspekt i debatten omkring solidaritetsstrategier, som sjældent nævnes direkte, men som ikke desto mindre ligger bag mange af historieforfatternes antagelser, er "teorien om kolonialisme af en særlig type", som blev udviklet af radikale historikere med tilknytning til ANC for at beskrive den sydafrikanske situation.

De særlige træk, som adskiller "indre kolonialisme" fra den normale koloniale situation, er simpelthen, at kolonimagten (i Sydafrikas tilfælde defineret som den dominerende, racialt bestemte, sociale gruppe) er lokaliseret indenfor det samme geografiske territorium som den koloniserede befolkning. Teoriens tilhængere understreger ofte, at den mere eller mindre bevidste underudvikling, som de etniske eller raciale grupper var udsat for i det sydlige Afrika, skabtes gennem de samme mekanismer af kulturel dominans, politisk undertrykkelse og økonomisk udbytning, som også har præget de globale, koloniale og neo-koloniale strukturer, som har medvirket til velstand i højt udviklede vestlige lande gennem underudvikling af deres koloniale satellitter. De radikale historikere søgte at påvise, hvordan denne form for ekstra-udbytning havde fundet sted i Sydafrika gennem hele det 20. århundrede gennem misbruget af førkoloniale og tilbageblevne produktionsformer i reserver, bantustans og hjemlande, der blev brugt til at subsidiere og trykke de sortes lønninger og kontrollere arbejdskraften.

Denne radikale historieanalyse havde også betydning for den internationale solidaritetsbevægelse. Det var lige præcis apartheidregimets koloniale karakter, som gjorde det enestående og åbenlyst illegitimt og i modstrid med international lov. Hvis ikke den pragmatiske, liberale forståelse af Sydafrika som en autonom og legitim stat med visse skønhedspletter, var blevet trængt tilbage, kunne det let have reduceret frihedskampen til en strid om menneskerettigheder indenfor den bestående sociale orden og dermed have ført til en accept af regimet som hovedinitiativtageren til langvarige, ufuldstændige reformer. Selv om nogle måske vil argumentere for, at dette faktisk også blev resultatet, så ville en sejr for det vestlige "constructive engagement"-synspunkt i midt-80'erne have reduceret befrielseskampens status til mindre end en fuldt udfoldet national frihedskamp med dennes potentialer for folkelig mobilisering.

Den nærmest totale internationale politiske isolation af apartheidregeringen, som efterhånden blev gennemtruffet, blev muliggjort af bevidstheden om regimets koloniale karakter. Også ANC's tidligere beslutning om at iværksætte den væbnede kamp byggede på opfattelsen af statsmagtens manglende nationale legitimitet, ligesom den væbnede kamps underordning i forhold til en massemobiliseringsstrategi blev muliggjort af den store bredde og enhed bag bestræbelserne på national og social retfærdighed.

Efterhånden som "uafhængige", liberale, journalistiske tilgange mere og mere dominerer mediebilledet i Sydafrika og andre steder, "får vi lov" til at glemme den fremtrædende rolle, som radikale og socialistiske bevægelser spillede i undergravningen af apartheid og disse bevægelser beskyldes ofte for at have fulgt urealistiske strategier og for at prøve at gennemføre "enten/eller-løsninger".

Ikke desto mindre ville det nationale kompromis have været umuligt, hvis det ikke var blevet godkendt af de sydafrikanske venstrekræfter inklusive kommunisterne. Muligheden for egentlig borgerkrig var overordentlig nærværende. De ledende kadre på venstrefløjen var imidlertid udmærket klar over forskellen mellem en nationaldemokratisk revolution og en socialistisk. Det sidste stod ikke på dagsordenen, men rejsningen af den stærkest mulige forening af national, etnisk og social mobilisering var absolut nødvendig for at kunne imødegå skrupelløse, racistiske højrekræfter. En faktor, som liberalisterne ikke bidrog til og fortsat nødigt anerkender.

Brugen af historien i opbygningen af den nødvendige idealisme for frihedskamp og solidaritet har aldrig høstet anerkendelse blandt konservative historikere, der tværtimod accepterede mange former for samarbejde med apartheidstyret som værende sagligt begrundet. Historien bliver imidlertid altid brugt i den slags fundamentale konflikter og historikeren er i et vist omfang tvunget til at vælge side.

Efterhånden som den tidligere blomstrende, sorte undergrundspresse er fuldstændig for-

svundet, kan man faktisk også blive fristet til at spørge, om pressefrihed udelukkende refererer til de oversøiske, hvide ejere/udgivere, der har opkøbt medierne, eller om befolkningsflertallet i Sydafrika også har krav på en information, der modsvarer dets traditioner og interesser, og dette problem er da også blevet rejst (om end på en ret klodset facon) af den sydafrikanske Human Rights Commission.

Forskning er politisk

Set i et internationalt perspektiv er mange forfattere trods alt indgået i solidaritetshistoriske sammenhænge. Mange af bøgerne på dette emneområde er blevet skrevet af radikale forskere i eksil, men fra slutningen af 1980'erne foregik en stigende andel af denne forskning også ved sydafrikanske universiteter.

Den intellektuelle strid mellem konkurrerende hovedretninger indenfor sydafrikansk historie- og samfundsforskning, først og fremmest mellem den liberale og den radikale skole, har også sat sit præg på solidaritetshistorien. Disse såkaldte skoler kæmpede om det teoretiske herredømme gennem 1970'erne og 80'erne, og adskilte sig både ved metode, teoretisk udgangspunkt og andre grundlæggende politisk-ideologiske antagelser. Denne intellektuelle kontrovers handlede mest om forskellige opfattelser af forholdet mellem Sydafrikas økonomiske udvikling og skiftende regeringers racediskriminerende politik, men afspejlede også divergerende holdninger til den mere nutidige politiske situation, samt mål og forventninger til fremtiden og den havde også konsekvenser for solidaritetshistorien. Siden begyndelsen af 1990'erne har man kunnet fornemme stadig kraftigere kompromissøgende tendenser og placeringen af historikerne i ideologiske båse virker efterhånden ofte malplaceret. Ikke desto mindre slår de nye postmodernistiske tendenser noget forsinket og afkræftet igennem i Sydafrika, hvilket måske skyldes, at apartheid længe fastholdt en forældet socialstruktur. Industrisamfundets arbejdersolidaritet er endnu ikke fuldt ud blevet afløst af informationssamfundets individuelle, intellektuelle kvalificering. Dette kunne være en af grundene til, at diskussionen mellem liberale og marxistiske kræfter om kontante sociale mobiliseringsstrategier fortsat føles aktuel for samfundsforskningen her. Forskningen i solidaritetshistorie blandt sydafrikanere er derfor fortsat under fuld udfoldelse.

Alt dette betyder ikke, at alle historier er gode historier, når bare de er venstreorienterede. Politiske græsrodsaktivister har brugt alternativ historieskrivning som en kilde til politisk mobilisering både udenfor og indenfor Sydafrikas grænser. En udbredt opblomstring af folkelig historieskrivning fandt sted gennem de sidste mange års demokratikamp. På University of Witwatersrand, Wits, udvikledes for eksempel History Workshop, hvorfra forskning i engageret socialhistorie eller "historie fra neden" publiceredes som "modhistorier". Internationalt kan dele af historieskrivningen omkring Sydafrika udmærket anskues som en integreret del af solidaritetsdebatten.

Spørgsmålet om en frugtbar forening af videnskabeligt arbejde og politisk engagement står centralt i historieforskningen omkring Sydafrika. Hvordan kan f.eks. opbakning til den tidligere frihedsbevægelses organisationer og historisk forskning bedst kombineres på nyskabende vis? Presset fra det bestående system på intellektuelle og forskningsinstitutioner for brugbare resultater, der modsvarer samfundets interesser er jo altid til stede, selv om intensiteten, arten og pressionsmulighederne varierer. For den radikale akademiker, der stillede sig i opposition til den herskende orden var modstand mod denne pression et selvfølgelig svar. Men hvordan stiller sagen sig, når situationen vendes om? Hvis forskeren arbejder i forlængelse af modstandsbevægelsens politiske linje (eller måske endda i dennes tjeneste), må de progressive intellektuelle da kvitte deres kritiske rolle og begrænse deres undersøgelser til de rammer, som bevægelsen definerer?

I det omfang en akademisk undersøgelse bliver gennemført i organisationsregi, vil der

nok nødvendigvis være en klargjort overensstemmelse mellem politiske prioriteringer og undersøgelsesfelter.

Harold Wolpe, der gennem mange år skrev som part i den internationale solidaritetsbevægelse, hævdede, at den fremskridtsvenlige historikers selvstændighedsmålsætning under medleven i skabelsen af en mere retfærdig fremtid i realiteten bedst nås, hvis frihedsbevægelsens prioriteter holdes for øje, men uden at dette leder til en simpel afhængighed af bevægelsens ideologi og politik. Dette ville efter hans opfattelse være det bedste kompromis til tackling af den principielle modsætning mellem fuldstændig forskningsautonomi og reducere af forskningen til en ideologisk funktion'. Wolpe så, som selvstændig historiker på frihedsalliancens grundlag, heller ikke noget stort problem i, at prioriteringer, defineret på det politiske niveau, bliver gjort til forskningens udgangspunkt, men han understregede, at forskningsresultaterne ikke kan foruddiskonteres

Wolpe kritiserede derimod, at en god del af de faghistoriske undersøgelser omkring Sydafrika har været motiveret af de enkelte forskeres tilsyneladende personlige interesser og af den indreakademiske konkurrence og derfor ofte har haft mindre relevans for samtidens brændende problemer, hvis historiske baggrund han til det sidste fandt underprioriteret. Han mente, at generel kulturhistorie burde prioriteres lavere under demokratikampens afgørende faser, for i stedet at vægte forskning, som direkte kunne bidrage til de folkelige bevægelsers teori- og strategiudvikling og til opfyldelsen af folkets basale behov. Den tankegang imødegås på den anden side jævnligt af organisatorisk uforpligtede karriereakademikere med anklager om ensidig uvidenskabelighed og den herskende trend peger da også i en anden retning.

Selv om de fleste indser, at historie og samfundsforskning ikke kan være politisk neutral, ser kun få forskningen som en stadig kamp mellem dominerende og dominerede grupper, for hvem kontrol over viden om fortiden og nutiden er af central betydning for at etablere politisk præcedens, moralsk retfærdiggørelse, kollektiv identitet eller gruppesammenhold. Som medlemmer af en privilegeret elite har de fleste akademikere vel haft en vis interesse i at hævde, at forskning og politik er to helt selvstændige sfærer. Når man graver langt ned i de omstændigheder, hvorunder videnskabelig kundskab er blevet indsamlet, produceret og anvendt, løber man jo den risiko at afsløre dens politiske oprindelse og dermed undergrave det etablerede syn på forskningen som et produkt af rent akademisk håndværk, snarere end af politisk-ideologisk strid. Kun nogle få etablerede akademikere har beklaget deres intellektuelle arbejdes ikke særlig store relevans for solidariteten med den sorte politiske aktivisme.

Den folkelige bevidsthedsdannelse, som både i Sydafrika og i solidaritetsbevægelsen har været en grundbetingelse for succesfuld politisk kamp, har selvfølgelig haft mange vigtige inspirationskilder end historikerne og har frem for alt bygget på forholdet mellem organisationerne og masserne.

Det er en fundamental sandhed, at historien skabes af mennesker, men forestillingen om, at det sker gennem en ligeværdig realisering af individuelle viljesakter, bunder i ren idealisme. I Sydafrikas frihedskamp blev den nyeste historie i høj grad skabt gennem den nationale frihedsbevægelses og solidaritetsbevægelsens kollektive initiativer. Formuleringen af levedygtige strategier og beregningen af politiske muligheder kræver ubetinget den strukturelle analyse som grundlag. Og det ligegyldigt hvor god en føling bevægelsen i øvrigt har med menneskenes personlige erfaringer med undertrykkelsessystemet eller med deres vilje til social og politisk mobilisering. Det giver ikke en tilstrækkelig historieforståelse. Et godt indblik i folkets følelser og behov bør vel udspringe direkte af den politiske organisering. Det gør den strukturelle analyse næppe og denne bør derfor være en hovedprioritet for historikere og andre forskere, der ønsker at bidrage til frigørelsesproces og demokratisk

opbygning. Og et differentieret syn på Sydafrikas historie, bl.a. en forståelse af forholdet mellem nationalister, revolutionære og reformister, var og er en forudsætning for at kunne vurdere mulighederne for effektiv solidaritet fra den omgivende verden. Hvem var solidariteten egentlig bestemt for? Hvorfor var nogle organisationer mere støtteværdige end andre? Hvilken virkning havde solidariteten? Hvilke effekter har den haft for politiske valg i det nye Sydafrika?

I et tilbageblik må det indrømmes, at ikke al folkelig historieskrivning omkring Sydafrika har levet op til professionelle standarder, og hvis respekten for progressiv historieforskning skal opretholdes, er det nødvendigt at tage ved lære af det. Dele af den rendyrkede Sydafrika-arbejderhistorie fra de sene 1970'ere f.eks. blev skrevet direkte med det formål påvirke en konkret nutidig situation ved at give arbejdermodstanden en tradition og denne historieskrivnings klassesyn var ofte så endimensionelt, at den hurtigt kom til at virke utroværdig.

Også i andre dele af den progressive historieskrivning, kan man finde svagheder. Den sorte frihedskamps historie er i de store træk velkendt, selv om det desværre sjældent er sorte forfattere, der har beskrevet den. Mange fortolkninger, udenlandske og sydafrikanske, kan findes lige fra propagandistiske pamfletter til kildesamlinger og dybdeborende forskningsarbejder. Det er ikke særlig svært, at finde venstreorienterede fremstillinger, der kan rubriceres som "funktionær-historiografi". Dette er en uforbeholden partisk historie, skrevet ud fra medlemskab eller ansættelse i en folkelig organisation og naturligt optaget af at dokumentere bestemte krav til historien. Den form for skildring har i realiteten et uproblematisk syn på fortiden. Organisationen selv ses at have haft en kompetent ledelse, en jævnt fremadskridende udvikling hen imod dens nuværende sejrige situation, efter at have været nærmest ufejlbarlig og efter at være vokset løbende i medlemstal, modenhed og militante holdninger som årene gik. Der er ikke megen plads i den slags historieskrivning til fejlurderinger eller bommerter. Der er kun få antydninger af modsigelser eller spændinger og ingen konflikter mellem lederne indbyrdes, eller mellem ledelse og medlemmer, eller mellem de forskellige sociale grupper, der er samlet under bevægelsens fane.

Hans Erik Stolten, historiker, ph.d. fra Københavns Universitet, hvor han også har arbejdet som forskningsadjunkt og underviser på Center for Afrikastudier. Har også arbejdet for Den Store Danske Encyklopædi som forfatter og fagkonsulent på det sydlige Afrika. Redaktør og forfatter på flere bøger om antiapartheidbevægelsen. Var sidst i 1980'erne medlem af DKP's internationale sekretariat og af Sydafrika Kontakts forretningsudvalg. Fra 1999 til 2002 ansat som forsker på Nordisk Afrikainstitut i Uppsala på et projekt om den sydafrikanske historieskrivnings historie og med højere uddannelse i Sydafrika

Thorn, H., *Globaliseringens dimensioner: Nationalstat, verdenssamhælle, demokrati och sociala rörelse*,

Stockholm, 2002.

² Mørch, Søren, *Den sidste Danmarkshistorie. 57 fortællinger af fædrelandets historie*, Kbh.: Gyldendal, 1996.

³ Southall, Roger, *Imperialism or Solidarity. International Labour and South African Trade Unions*, Cape Town: UCT Press, 1995, Reviewed in *African Studies*, Vol. 56, No 1., 1997 by Liz Torres.

⁴ Wolpe, H.: "The Liberation Struggle and Research", *Review of African Political Economy*, 32, 1985, p. 74.

⁵ Wolpe, H.: *Op.cit.*, p. 76.